

Naar een Europese rechtenstudie

Zes jaar geleden hield de auteur van deze bijdrage een pleidooi voor een rechtenstudie die zich niet langer op het Nederlandse recht toelegt, maar op het recht in het algemeen. In deze bijdrage wordt dit pleidooi nader uitgewerkt aan de hand van een aantal tegenwerpingen die tegen internationalisering van de studie zijn aangevoerd. Hoewel internationalisering indertijd op theoretische gronden werd verdedigd, is het thans vooral de praktische belangstelling voor de gemeenschappelijke binnenmarkt die de realisering naderbij kan brengen.

H

et Europa van na 1992 en de rechtenstudie. De laatste jaren dringt tot steeds meer juristen door dat 1992 grote gevolgen voor het recht zal krijgen.

De nagestreefde realisatie van de gemeenschappelijke binnenmarkt in de Europese Gemeenschap per 1 januari 1993 brengt de noodzaak tot vergaande harmonisatie van het recht mee.¹ Daarnaast zullen de toegenomen internationale contacten dwingen tot meer aandacht voor buitenlands recht. Hoe leiden we de toekomstige juristen op voor deze 'geweldige uitdaging'? Sinds enige jaren maakt elke juridische faculteit die niet achter wil blijven zich sterk voor internationale uitwisseling van studenten die in hun laatste of voorlaatste studiejaar zijn aangeland. Vooral het *European Action Scheme for Mobility of University Students (ERASMUS)* heeft in deze vermaardheid gekregen² en kan nu al als een van de succesnummers van de Europese Gemeenschap worden aangemerkt.³ Het ERASMUS-programma voorziet niet alleen in individuele uitwisselingen, maar ook in het opzetten van gezamenlijke onderwijsprogramma's.⁴ Inmiddels heeft zich ook een andere variant aangediend.

* E.H. Hondius is hoogleraar burgerlijk recht aan de Rijksuniversiteit te Utrecht en medewerker van dit blad.

Deze bestaat hierin dat niet het nationale recht van één staat voorwerp van studie is, maar het recht van een grotere gemeenschap. In de Verenigde Staten van Amerika zijn het de top tien of twintig juridische faculteiten die zich tot *national law schools* hebben ontwikkeld. Niet het recht van de deelstaat van vestiging staat centraal, maar het Amerikaanse recht in het algemeen, hoe verscheiden dat van staat tot staat ook moge zijn. Ook in de Verenigde Staten van Europa dient zich het model van de *national law school* aan. *National* staat daarbij voor Europees. Enkele jaren geleden is in Trento (Italië) met een dergelijke opleiding een aanvang gemaakt. Elders in Europa wordt alom overwogen het Italiaanse initiatief na te volgen.

Er is natuurlijk niets nieuws onder de zon, want vóór de totstandkoming van de nationale wetboeken was de rechtenstudie helemaal niet zo provinciaals als thans het geval is.

Enkele jaren terug heb ik in dit tijdschrift een pleidooi gehouden voor internationalisering van de rechtenstudie.⁵ Dat pleidooi, dat naast bijval ook kritiek ontmoette, was niet zozeer gebaseerd op de praktische behoefte van Europa anno 1993 (daar was toen nog geen sprake van) als wel op de meer theoretische overweging dat wetenschap – en dus

1. Zie de thema-nummers van *Ars Aequi* 1989, blz. 311-531 en *NJB* 1989, blz. 773-844 en voorts C.A.V. Aalders e.a., *Ondernemen in Europa/Bedrijfsjuridische opstellen over de Europese eenwording na 1992*, Zwolle 1989.

2. Gegevens over de Nederlandse participatie in internationale uitwisselingsprojecten zijn te vinden in *Visum* (Vakblad voor internationale samenwerking, uitwisseling en mobiliteit in het hoger onderwijs, uitgegeven door NUFFIC te Den Haag).

3. Daarnaast heeft de EG nog een aantal andere programma's, zoals een programma gericht op samenwerking op technologisch gebied, het *Community Programme for Education and Training in Technology (COMETT)* en een speciaal programma voor samenwerking met Centraal- en Oost-Europa: het *Trans-European Mobility Scheme for University Studies (TEMPUS)* dat op 1 juli 1990 als vijfjarig project, met een proefperiode van drie jaar, van start is gegaan.

4. M.H.R.N.Y. Cordewener, J.J.A. Hamers, Het ERASMUS-programma en de ERASMUS-workshop 'European Trade Law', *Ars Aequi* 1990, p. 948-953.

5. *NJB* 1985, p. 1343.

ook rechtswetenschap – geen grenzen kent, althans deze niet behoort te kennen. In een – niet gepubliceerde – voordracht onder de titel 'Tien bedenkingen tegen een algemene rechtenstudie' heb ik deze gedachte indertijd bij gelegenheid van de jaarvergadering 1985 van de Nederlandse Vereniging voor Rechtsvergelijking te Maastricht nader uitgewerkt. Nu de redactie van dit blad mij verzoekt om mijn pleidooi van indertijd nader uit te werken, laat ik hieronder mijn Maastrichtse stellingen met hun toelichting volgen. Ik heb de toelichting in die zin geactualiseerd, dat ik thans gebruik maak van de Europa-1992 beweging, hoewel het daar ook zonder kan – en in 1985 ook zonder ging.

Het Academisch Statuut

■ 'Krachtens het Academisch Statuut dienen de juridische faculteiten een opleiding te verzorgen in het Nederlands recht - en niet in het Europese recht'. ■

Deze tegenwerping is onjuist. Het tegendeel is veeleer het geval. Het Academisch Statuut is/was een uitvoeringsbesluit van de Wet op het Wetenschappelijk Onderwijs. Deze wet stelt de eis dat een universitaire opleiding wetenschappelijk is. Wetenschap stopt niet bij de landsgrenzen. Wil de rechtenstudie haar pretentie van wetenschappelijkheid waarmaken, dan zal zij aandacht dienen te schenken aan de rechtswetenschap in het algemeen ('van Kant tot Kelsen'). Wel is het zo dat wil de rechtenstudie de *effectus civilis* bewaren, dat wil zeggen zonder toelatingsexamen toegang tot de balie en de rechterlijke macht verlenen, tevens een forse hoeveelheid Nederlands recht tot de studiestof zal moeten behoren. Die stof hoeft echter niet zo te worden gedomineerd, dat in alle praktische aspecten van het Nederlands recht geverseerde meesters worden afgeleverd. De huidige vakopleidingen voor advocatuur⁶ en rechterlijke macht⁷ nemen de praktijkaspecten voldoende voor hun rekening.

Voorwaarde is wel dat de in art. 64 Wet op de rechterlijke organisatie vereiste vakken – Nederlands burgerlijk- en handelsrecht en strafrecht en voorts een van de drie volgende vakken: Nederlands staatsrecht, administratief recht of belastingrecht – deel uitmaken van de opleiding. Dat de studiestof wellicht op een andere dan de gebruikelijke wijze zal worden geordend, behoeft geen bezwaar te zijn. Ook toen de juridische opleiding van de Rijksuniversiteit Limburg – met haar afwijkende vakkenindeling – van start ging, is tegen de *effectus civilis* geen bezwaar gemaakt.

De behoefte van de praktijk

■ 'De praktijk heeft geen behoefte aan afgestudeerde juristen-in-het-algemeen, maar juist aan juristen met een grote parate kennis op het gebied van het Nederlandse recht'. ■

De afgestudeerden van tegenwoordig weten nauwelijks wat de superheffing inhoudt/hebben te weinig weet van ons executie- en beslagrecht/enz. – we kunnen de litanie van de practici met vele andere voorbeelden aanvullen. Ook in het verleden was het heel eenvoudig een checklist te maken van rechtsgebieden waar een advocaat of rechter mee te maken kan krijgen en dan verbaasd te constateren dat niet ieder van deze rechtsgebieden aan de universiteiten voldoende aandacht krijgt.

Veel belangrijker dan uitbreiding in de breedte is echter uitbreiding in de diepte: aandacht voor doorwerking van algemene rechtsbeginselen, van Europees recht. Alleen door hier in het onderwijs aandacht aan te schenken leiden wij juristen op die een ingebouwd mechanisme hebben om ook veranderingen in recht en maatschappij te absorberen of zelf daaraan richting te geven. Verbreding van de behandelde stof kan zelfs aan een dergelijke noodzakelijke verdieping in de weg staan.

De pretenties van het universalisme

■ 'Uit het zojuist gepresenteerde model spreekt een veel te pretentius universalisme'. ■

De rechtenstudie heeft veel gemeen met de talenstudie. Rechtsstelsels lijken op het eerste gezicht zeer verschillend. Ook bij letteren kan men zich afvragen wat Slavische talen, Sanskriet en Keltisch met elkaar te maken hebben. Sinds Chomsky weten we dat dit een gemeenschappelijke moedertaal is. De bestudering van de universele grammatica staat tegenwoordig hoog in het vaandel van vele taalkundigen geschreven. Is het zo pretentius te menen dat ook de

rechtsgeleerdheid er baat bij heeft dat in ieder rechtsstelsel fundamentele wetmatigheden – of afwijkingen daarvan – worden opgespoord?

Desinteresse van studenten

■ 'Studenten zullen zich van deze opleiding afwenden en voor een meer traditionele opzet kiezen'. ■

Indien de gedachte van een rechtenstudie in het algemeen slechts aan één of meer faculteiten zou worden gerealiseerd, bestaat de kans dat studenten zich meer tot het oude vertrouwde aangetrokken zullen voelen. Waarom zich in een avontuur storten met een opleiding die nog geen renommée heeft en die wellicht moeilijker is dan de traditionele rechtenstudie?

Indien dit al juist mocht zijn, dan nog is er in mijn ogen geen enkel bezwaar tegen dat enkele faculteiten een wat andere optiek voor hun opleiding kiezen, evenmin als het bezwaarlijk is dat indertijd Rotterdam – met het accent op de sociale wetenschappen – en later Maastricht – met het eigen onderwijssysteem – een afwijkende opzet hebben gekozen. Overigens moet nog blijken of studenten zich werkelijk van de hier verdedigde opleiding zullen afwenden. Het succes van de studierichting Europese studies wijst eerder op het tegendeel.

Specialisatie versus regionalisatie

■ 'Invoering van een Europese rechten-studie aan slechts één faculteit verdraagt zich slecht met het stelsel van intake op regionale basis, dat momenteel vigeert'. ■

Bij de grote belangstelling van scholieren voor de rechtenstudie van de afgelopen jaren is het noodzakelijk geweest om plaatsingscommissies in te stellen. Deze commissies moesten bij ondercapaciteit van bepaalde faculteiten wegen welke argumenten ervoor pleitten om sommige studenten wel, andere niet een plaatsingsbewijs voor de faculteit van hun voorkeur te geven. Naar verluidt, speelde bij de toewijzing het argument dat de betrokken faculteit dichtbij de eigen woonplaats was gevestigd een zeer belangrijke rol. Gezien de huisvestingsnood is het heel begrijpelijk. Een vervelende consequentie is echter dat studenten op andere criteria werden geselecteerd dan een gebleken voorkeur voor een opleiding van een bepaald karakter. Limburgse studenten werden bijvoorbeeld in Maastricht geplaatst ondanks het ontbreken van enige affiniteit tot het Maastrichtse onderwijssysteem. Eenzelfde gevaar bedreigt een eventuele Europese faculteit.

Gelukkig lijkt het huidige plaatsingssysteem de langste tijd te hebben gehad. De demografische ontwikkelingen nopen de faculteiten ertoe allen die zich melden op te nemen. Huisvestingsmogelijkheden zullen bij de keuze van een faculteit een rol blijven spelen. Daarnaast zal echter het onderwijssysteem deze keuze kunnen bepalen. Een plaatsingscommissie zal dit vrije spel van de markt niet langer verstoren.

Didactische problemen

■ 'Het is didactisch onaanvaardbaar om studenten in meer dan één stelsel tegelijk in te leiden'. ■

Ook in de Verenigde Staten van Europa dient zich het model van de national law school aan.

Iedere docent heeft het wel eens ondervonden. Oud-BW en Nieuw-BW worden beide behandeld en het gevolg is dat de studenten alles door elkaar halen. Bij de invoering van een nieuwe Grondwet was de klacht al niet anders. Het hier verdedigde stelsel houdt niet in dat in plaats van het Nederlandse strafrecht stukjes Frans, Luxemburgs, Portugees en Spaans strafrecht zullen worden gedoceerd. Het gaat er eerder om uit deze en andere stelsels algemene lijnen – zowel punten van overeenstemming als van verschil – te halen. Problemen kunnen wel ontstaan indien het ene vak nog op strikt nationale basis en het andere op Europese of mondiale basis wordt gedoceerd. Vandaar dat sommige voorstellen beogen de studie de eerste twee/drie jaar op nationale en vervolgens op internationale leest te schoeien of juist andersom.⁸

Een te radicale ingreep

■ 'Invoering van een opleiding Europees recht ineens zou een te radicale ingreep betekenen'. ■

De ingreep kan geleidelijk plaatsvinden door deze te faseren, zowel landelijk als per faculteit. Landelijk gezien kunnen een of meer faculteiten het voortouw nemen; per faculteit kan een aanvang met internationalisering van een of meer studierichtingen worden gemaakt. Daarbij dient wel het hierboven aangegeven didactische gezichtspunt in het oog te worden gehouden: een opleiding die op twee gedachten hinkt, kan de studenten nodeloos in verwarring brengen.

Het ontbreken van leermiddelen

■ 'Goede leermiddelen ontbreken'. ■

Dit is een reëel probleem. Ook De Groot valt Kötz bij waar deze het ontwikkelen van nieuwe studiematerialen bestempelt tot 'eine schwierige Aufgabe, aber die rechtsvergleichende Forschung hat inzwischen einen Stand er-

6. Stageverordening 1988, *Stcr.* 127.

7. Algemene maatregel van bestuur ex art. 59i Wet RO.

8. In deze zin bijv. François Ost en Mark Van Hoecke, Pour une formation juridique européenne, *Journal des Tribunaux* 1990, p. 105-106. zie ook de bijdrage van H.G. Schermers elders in deze aflevering.

De door mij voorgestane internationalisering is niet een bedreiging voor bestaande vakken; zij leidt er slechts toe dat binnen ieder vak accenten worden verplaatst.

---

reicht, der mich zu der Hoffnung ermutigt, dass diese Aufgabe nicht unlösbar ist.⁹ Zelf bepleitte ik in 1985 voor het inrichten van nieuwe studiematerialen gebruik te maken van internationaal georiënteerde vaktijdschriften, waarvan de EG er zeker enkele zou kunnen gebruiken. Een goed voorbeeld is de nieuw opgerichte *Revue Européenne de Droit Public/European Review of Public Law/Eur. Zeitschrift des öffentl. Rechts/Rivista Europea di Diritto Pubblico*, die sinds 1990 wordt uitgegeven onder auspiciën van de Universiteiten van Paris I en Athene en het ERASMUS-programma van de EG. Inmiddels heeft het Belgische *Tijdschrift voor Privaatrecht* het principebesluit genomen om met ingang van dit jaar een dergelijk tijdschrift op het gebied van het privaatrecht op te zetten.

Oud voor nieuw

■ 'Verwezenlijking van het voorstel leidt ertoe dat andere belangrijke studie-onderdelen moeten worden geschrapt'. ■

Dit is een probleem dat zich bij iedere nieuwe ontwikkeling voordoet. Beoordelingen zijn het in de afgelopen decennia de positiefrechtelijke hoofdvakken en de rechtstheoretische (inclusief rechtshistorische) vakken geweest die plaats hebben moeten inruimen voor nieuwe vakken of vaardigheden. Maar in zekere zin is de door mij voorgestane internationalisering niet een bedreiging voor bestaande vakken; zij leidt er slechts toe dat binnen ieder vak accenten worden verplaatst. Die accentverplaatsing kan er toe leiden dat de thans volgens velen onderbelichte grondslagen van het recht weer meer op de voorgrond worden geplaatst.

De financiering

■ 'Verwezenlijking van het voorstel brengt ook hoge kosten mee voor opleidingsinstituten en opgeleiden'. ■

Elke programmaverandering kost geld. Er moet opnieuw over de leerdoelen worden nagedacht, nieuwe studiematerialen moeten worden gemaakt, de docenten dienen een training te krijgen, er moet een overgangsregime komen en er moet vooral veel overleg worden gevoerd. Maar is het niet de gewoonste zaak van de wereld dat dit soort activiteiten regelmatig plaats vindt? Internationalisering of niet, over leerdoelen moet steeds opnieuw worden overlegd. De extra injectie die wordt geverg, betreft voor de instellingen vooral de aanmaak van nieuwe studiemate-

Is het zo pretentius te menen dat ook de rechtsgeleerdheid er baat bij heeft dat in ieder rechtstelsel fundamentele wetmatigheden worden opgespoord?

---

rialen, de docententraining en eventueel het gaan aanbieden van taalcurssussen, voor de opgeleiden met name de kosten van uitwisseling met het buitenland. In de startfase kan nog op EG-kredieten worden gerekend, maar dat zal niet zo kunnen blijven. Tegenover deze extra financiële inspanning staat evenwel een verhoging van de kwaliteit van de opleiding.

Wat te doen

De hierboven uiteengezette gedachten zijn wat minder utopistisch gebleken dan ik indertijd meende. Aan mijn eigen Utrechtse faculteit hebben alle facultaire raden en commissies zich er positief over uitgelaten; van operationalisering is evenwel (nog) niet zoveel terechtgekomen. Nijmegen heeft het voornemen om op korte termijn een nieuwe, op Europa gerichte opleiding te gaan verzorgen.¹⁰ In Maastricht heeft G.R. de Groot een deel van zijn oratie gewijd aan de opzet van een rechtenstudie als hierboven verdedigd.¹¹ Zo sterk leeft de gedachte dat in het hele land docenten al klaar staan met hun wensen ten aanzien van het nieuwe programma.¹² Het gaat er thans om alle plannen en mooie gedachten om te buigen tot concrete veranderingen. De tijd dringt¹³ – nog ruim anderhalf jaar scheidt ons van 1 januari 1993.

9. H. Kötz, Neue Aufgaben der Rechtsvergleichung, *Juristische Blätter* 1982, p. 362.

10. *NJB* 1990, p. 1585.

11. G.R. de Groot, Vergelijkt alles en behoudt het goede/Beschouwingen over onderwijs en onderzoek op het gebied van rechtsvergelijking, Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van gewoon hoogleraar in het recht, in het bijzonder in de rechtsvergelijking en het internationaal privaatrecht aan de Rijksuniversiteit Limburg op donderdag 5 okt. 1989, Deventer 1989.

12. Zo verdedigt A. Soeteman, Rechtsfilosofie en rechtstheorie in Europees perspectief, *R & R* 1990/2 dat in de juridische opleiding van de toekomst vooral aandacht dient te worden geschonken aan rechtstheoretische vakken die de gemeenschappelijke rechtscultuur van Europa vormen.

13. Vgl. H. Steiger, *ZRP* 1989, p. 283, 287: 'Wir brauchen den Euro-Juristen im Grunde schon jetzt, jedenfalls aber möglichst bald. Hic Rhodos hic salta'.